

УДК 316.346.2+316.367.7/342.72/.73]:343.82

DOI 10.32755/sjlaw.2026.02.009

Аніщенко В. О.,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри формування та розвитку професійної компетентності персоналу ДКВС України Інституту професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-5062-378;

Олефір Л. І.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри формування та розвитку професійної компетентності персоналу ДКВС України Інституту професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-4565-8968;

Євсєєнков Т. В.,

старший викладач кафедри формування та розвитку професійної компетентності персоналу ДКВС України Інституту професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-0801-3490

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ТА ЗАХИСТ ПРАВ ЛГБТКІ+ ОСІБ У ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ: НОРМАТИВНІ ПРОБЛЕМИ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ

У статті аналізується проблема забезпечення гендерної рівності та недискримінації в системі виконання покарань України з акцентом на становище жінок, чоловіків-опікунів та ЛГБТКІ+ осіб у місцях несвободи. Показано суперечність між конституційно проголошеним принципом рівності та реальною практикою функціонування пенітенціарної системи, приділено увагу гендерно асиметричному характеру ст. 83 КК України та відсутності спеціальних норм щодо ЛГБТКІ+ осіб у відомчих актах ДКВС України. Авторами обґрунтовано наявність проблемних питань у сфері дотримання прав засуджених ЛГБТКІ+, які мають системний характер.

Ключові слова: *місця несвободи, права людини, протидія насильству, міжнародні стандарти, гендерна рівність, недискримінація, засуджені, пенітенціарна система, захист від катувань, медичне забезпечення.*

© Аніщенко В. О., Олефір Л. І., Євсєєнков Т. В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY-NC-SA 4.0)

Постановка проблеми. Незважаючи на конституційні гарантії рівності та недискримінації, закріплені у статтях 21 та 24 Конституції України, практика функціонування національної пенітенціарної системи демонструє значні прогалини у забезпеченні прав різних категорій ув'язнених. Система виконання покарань історично орієнтувалася на уніфіковану модель «стандартного ув'язненого», що не враховує різноманіття соціальних, гендерних та медичних потреб осіб, позбавлених волі. Як наслідок, формально рівні права реалізуються нерівною мірою для жінок, чоловіків-опікунів та представників ЛГБТКІ+ спільноти.

Окремі законодавчі норми, зокрема ст. 83 Кримінального кодексу України, що передбачає можливість звільнення від відбування покарання винятково для вагітних жінок та матерів з дітьми до трьох років, мають очевидний гендерно асиметричний характер. Вони не забезпечують рівного статусу для чоловіків, які є єдиними опікунами дітей, та суперечать сучасним підходам до розуміння батьківства й принципу найкращих інтересів дитини.

Паралельно із цим відсутня нормативна база щодо захисту прав ЛГБТКІ+ осіб у місцях несвободи. Правила внутрішнього розпорядку УВП та СІЗО, а також Закон України «Про попереднє ув'язнення» не містять спеціальних процедур розміщення, гарантій безпеки, механізмів запобігання насильству чи доступу до медичних послуг, включно з гормональною терапією для трансгендерних осіб. Це призводить до високого рівня стигматизації, ризиків насильства, ізоляції під приводом «захисту» та порушення міжнародних стандартів поводження з ув'язненими.

Таким чином, проблему становить системна невідповідність української пенітенціарної системи міжнародним стандартам прав людини, а також відсутність гендерно нейтрального, недискримінаційного та інклюзивного підходу до захисту прав ув'язнених.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика забезпечення прав ув'язнених та гендерної рівності в пенітенціарній системі активно досліджується як українськими,

так і міжнародними науковцями, правозахисними організаціями та інституціями ООН і Ради Європи.

Метою статті є комплексний аналіз гендерної рівності та недискримінації у системі виконання покарань України, виявлення нормативних та практичних прогалин у забезпеченні прав жінок, чоловіків-опікунів та ЛГБТКІ+ осіб, а також формування обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення законодавства та адміністративних процедур відповідно до міжнародних стандартів у сфері прав людини.

Виклад основного матеріалу. Конституція України визначає рівність громадян однією з ключових засад правового порядку держави. Так, відповідно до ст. 24 Конституції «громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом», а жодні привілеї чи обмеження не можуть встановлюватися за ознаками статі, раси, етнічного чи соціального походження, політичних переконань, релігії та інших характеристик [1]. Це конституційне положення формує загальну нормативну рамку, яка має застосовуватися в усіх сферах суспільних відносин, зокрема й у діяльності органів та установ виконання покарань.

Утім, як свідчить аналіз чинної практики функціонування пенітенціарної системи, забезпечення гендерної рівності на рівні реальної імплементації залишається фрагментарним. Формально задекларовані гарантії не завжди доповнюються чіткими, деталізованими та обов'язковими для виконання алгоритмами дій персоналу. Відсутність спеціального нормативного регулювання щодо захисту прав вразливих категорій засуджених, зокрема ЛГБТКІ+ спільноти, сприяє суб'єктивному підходу та різночитанню норм.

Як наслідок, такий стан справ призводить до порушень основоположних положень Конституції України, визначених у ст. 21: «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи є невідчужуваними та непорушними».

Особливо це стосується так званих «закритих систем», до яких належать слідчі ізолятори, ізолятори тимчасового тримання та виправні колонії. У таких умовах, як підкреслюють дослідники, ризики порушення прав людини зростають

експоненційно через обмеженість зовнішнього контролю, залежність ув'язнених від адміністрації та відсутність належних механізмів захисту своїх прав.

З точки зору прав людини принцип гендерної рівності в місцях несвободи має означати не лише утримання від дискримінаційних дій, а й створення спеціальних умов для тих груп, які перебувають у вразливому становищі. Це відповідає міжнародній доктрині «рівності можливостей» та «позитивних зобов'язань держави».

Україна відповідно до міжнародних стандартів захисту прав жінок і дітей передбачила можливість створення будинків дитини при жіночих колоніях. Такі будинки забезпечують можливість спільного проживання матері з дитиною до досягнення останньою трирічного віку. Практика доводить, що така модель сприяє: збереженню психологічного зв'язку між матір'ю та дитиною; запобіганню ранній інституціоналізації дітей; забезпеченню належного догляду та медичного супроводу; зниженню ризиків девіантної поведінки дітей у майбутньому; набуття матір'ю навичок комунікування з дитиною; збереження соціальних зв'язків між матір'ю та дитиною.

Наявність таких будинків є прикладом імплементації Україною міжнародних рекомендацій, зокрема Мінімальних стандартних правил ООН щодо поводження з ув'язненими (Правила Нельсона Манделі), які наголошують на необхідності захисту вагітних жінок та матерів з малолітніми дітьми [2].

Водночас слід зазначити, що хоча будинки дитини є важливим гуманістичним компонентом пенітенціарної політики, вони охоплюють винятково жінок. Це підводить до питання нормативної асиметрії українського кримінального законодавства.

Стаття 83 Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачає можливість звільнення вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до трьох років, від відбування покарання [3]. Така норма спрямована на захист материнства і, безумовно, є значущою з позиції соціальної політики. Проте юридичний аналіз демонструє, що норма має чітко виражений

гендерний характер, який не враховує сучасних підходів до розуміння батьківства, не відповідає принципам недискримінації, не забезпечує важливі інтереси дитини, якщо її єдиним близьким родичем є батько.

Закон не передбачає аналогічних підстав звільнення для чоловіків, які можуть бути: єдиними опікунами дитини; батьками, які самостійно здійснюють догляд; біологічними батьками, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Така норма фактично закріплює стереотип про те, що піклування про малолітню дитину – винятково материнська функція, що суперечить принципам рівності, закріпленим у Конституції України.

У міжнародній практиці (Канада, Норвегія, Ісландія, Німеччина) питання звільнення від покарання вирішується безвідносно до статі, зважаючи на *фактичний статус особи як основного піклувальника дитини*. Тому ст. 83 КК України потребує доктринального перегляду та внесення змін, що стосуються гендерної нейтральності.

Окремо слід звернути увагу на законодавче врегулювання щодо гендерної захищеності такої категорії суспільства, як особи ЛГБТКІ+. Особливо коли вони стають суб'єктами пенітенціарної системи.

У місцях несвободи ЛГБТКІ+ особи нерідко опиняються в умовах найвищого рівня стигматизації. На це впливають: відсутність спеціальних норм щодо їх розміщення; загроза фізичного та сексуального насильства; упереджене ставлення частини пенітенціарного персоналу; побоювання самих ув'язнених заявляти про свою ідентичність; відсутність доступу до спеціалізованих медичних послуг (зокрема, гормональної терапії для трансгендерних людей).

Відомчі нормативно-правові акти, які регулюють діяльність Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України), не містять норм, які визначали б порядок роботи з ЛГБТКІ+ ув'язненими, що призводить до практики «вільного трактування», де рішення ухвалюються адміністрацією без нормативної основи.

Проблема відсутності нормативних актів, які регулювали б статус ЛГБТКІ+ осіб у місцях несвободи, має низку практичних наслідків.

По-перше, персонал установ часто не володіє знаннями щодо особливостей роботи з цією категорією, що призводить до випадків дискримінаційних висловлювань та упередженого ставлення.

По-друге, відсутність правил розміщення призводить до того, що трансгендерні особи утримуються у місцях, які не відповідають їхній гендерній ідентичності. Це створює підвищений ризик насильства з боку інших ув'язнених та їх стигматизації. Нерідко застосовуються так звані «заходи безпеки», які забезпечуються одиночним триманням і тривалою ізоляцією таких осіб від загальної маси ув'язнених, що, хоч і має на меті захист, фактично перетворюється на певне катування, яке шкодить психічному здоров'ю та порушує стандарти гуманного поводження.

По-третє, трансгендерні особи позбавлені можливості отримувати необхідне медичне забезпечення, зокрема доступ до гормональної терапії. Міжнародні стандарти, зокрема Правила Нельсона Манделі, прямо вимагають забезпечення засуджених тими медичними послугами, які доступні на волі [4, с. 40]. В Україні такі послуги фактично недоступні, що може призводити до погіршення фізичного і психічного стану, депресивних розладів та підвищення ризику суїцидальності.

Особливо складним є становище чоловіків, які належать до ЛГБТКІ+ спільноти. Поєднання дискримінації за ознакою статі та сексуальної чи гендерної ідентичності формує подвійний рівень вразливості. У міжнародній практиці для таких осіб передбачаються окремі заходи захисту, однак в Україні вони фактично відсутні.

Чоловіки-геї, бісексуальні чоловіки і трансгендерні чоловіки нерідко стикаються з прихованою або відкритою стигматизацією, ризиком вербальних образ і приниження з боку інших ув'язнених, вимушеною самоізоляцією через страх розкриття орієнтації чи гендерної ідентичності. Часто адміністрація установ не має ані спеціальних протоколів

поводження з такими особами, ані підготовленого персоналу, здатного належним чином реагувати на їхні потреби.

Особливо гострою проблемою є відсутність належних медичних та психологічних послуг, у тому числі чутливих до питань сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, що посилює психологічне навантаження та ризики для здоров'я таких ув'язнених.

Ці практики суперечать як Конституції України, так і міжнародним стандартам у сфері прав людини, серед яких Європейські тюремні правила, Стамбульський протокол та рекомендації Комітету ООН проти катувань. Також вони порушують *Йоганнесбурзькі принципи* щодо забезпечення безпеки ув'язнених, які підкреслюють необхідність індивідуалізованого підходу до вразливих осіб.

Оновлені Мінімальні стандартні правила поведження з ув'язненими (Правила Нельсона Мандели) є ключовим міжнародним документом, який визначає стандарти гуманного ставлення до людей у місцях несвободи. Вони передбачають, що:

- всі ув'язнені повинні мати доступ до якісної медичної допомоги;
- медична допомога не може бути гіршою за ту, що надається у громаді;
- медичні потреби вразливих груп мають бути враховані;
- категорично заборонено застосовувати ізоляцію тривалий час як засіб «захисту» вразливих груп;
- адміністрація установ повинна не лише реагувати на насильство, а й запобігати йому.

Важливо, що у Правилах Мандели окремо вказано на необхідність приділяти особливу увагу потребам жінок, трансгендерних осіб і людей, що зазнають дискримінації на підставі сексуальної орієнтації [2].

Європейські тюремні правила (Recommendation Rec (2006)2) встановлюють принцип, згідно з яким: «особи, що належать до вразливих груп, мають отримувати додаткові гарантії захисту та підтримку, необхідну для запобігання їхній віктимізації».

Також зазначається, що під час розміщення ув'язнених слід враховувати їх гендерну ідентичність, сексуальну орієнтацію, ризики насильства, медичні потреби, психологічний стан.

У низці рішень ЄСПЛ (наприклад, *X v. Turkey, Identoba v. Georgia*) Суд визнав, що держава має позитивний обов'язок захищати ЛГБТКІ+ осіб від насильства, у тому числі у місцях несвободи.

У багатьох країнах світу напрацьовано ефективні підходи до забезпечення прав вразливих груп ув'язнених. Наприклад, у Канаді, Великій Британії, Нідерландах. У цих державах трансгендерних осіб розміщують відповідно до їх самовизначеної гендерної ідентичності. У більшості випадків допускається продовження гормональної терапії, а установи зобов'язані забезпечити доступ до психологічної підтримки. У низці штатів США діють спеціальні *LGBT housing units*, створені для забезпечення безпеки засуджених, які зазнають підвищених ризиків насильства. У Німеччині, Норвегії та Ісландії ключовим критерієм звільнення від покарання або пом'якшення режиму утримання є статус особи як основного опікуна дитини незалежно від статі. Таким чином, уникнуто дискримінації, подібної до тієї, що існує в нашому кримінальному законодавстві (ст. 83 КК України).

Аналіз національного законодавства свідчить про те, що чинні нормативно-правові акти не містять прямих положень щодо ЛГБТКІ+ осіб у місцях несвободи. У системі виконання покарань відсутні протоколи безпечного та належного розміщення трансгендерних людей, а стаття 83 КК України має гендерно асиметричний характер, що суперечить принципу рівності. Крім того, не передбачено спеціальних процедур захисту від насильства, вчиненого з мотивів ненависті, а медичні послуги в установах виконання покарань не відповідають міжнародним стандартам. Сукупність цих проблем засвідчує глибоку системну невідповідність української пенітенціарної системи сучасним вимогам у сфері прав людини.

Гендерна рівність у системі виконання покарань має розглядатися не лише як формально-правова рівність доступу

до прав і гарантій, а й як реальна здатність особи користуватися своїми правами без дискримінації. У сучасній теорії прав людини це відповідає концепції *substantive equality* (сутнісної рівності), яка виходить за межі декларативної заборони дискримінації й зосереджується на фактичних умовах життя конкретної групи.

Сучасні дослідження вказують, що гендерна нерівність у пенітенціарній системі проявляється у трьох основних площинах:

Нерівність доступу до соціальних гарантій – спеціальні заходи підтримки стосуються лише жінок (будинки дитини, звільнення за ст. 83 КК України).

Нерівність захисту від насильства та шкідливих умов утримання – відсутні механізми захисту для чоловіків-опікунів, трансгендерних осіб, ЛГБТКІ+ спільноти.

Нерівність, обумовлена стереотипами персоналу, – традиційні уявлення про ролі чоловіка й жінки ускладнюють об'єктивне застосування норм.

Система виконання покарань в Україні історично була сформована з орієнтацією на єдину модель «стандартного ув'язненого», що фактично не враховує різноманіття потреб різних груп. Хоча за замовчуванням такою моделлю часто вважається дорослий чоловік, це не означає, що система повною мірою забезпечує його права: окремі сфери, зокрема піклування про дитину, підтримання сімейних зв'язків чи гнучкі режими утримання, залишаються недостатньо розвиненими.

Водночас така уніфікована модель ще більшою мірою не враховує специфічні потреби жінок, ЛГБТКІ+ осіб та інших вразливих категорій, для яких відсутні адаптовані стандарти безпеки, медичної допомоги й соціальної підтримки. Це призводить до системної нерівності та різного рівня доступу до гарантій, передбачених законодавством і міжнародними стандартами.

Стаття 83 КК України, що передбачає звільнення від відбування покарання вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до трьох років, є прикладом раніше сформованої соціально-політичної доктрини, у якій головним піклувальником про дитину вважається жінка. Такий підхід

суперечить принципу гендерної рівності, закріпленому в Конституції; ігнорує факт, що чоловік може бути єдиним опікуном; не відповідає «найкращим інтересам дитини», визначеним Конвенцією ООН про права дитини; не враховує сучасні моделі сім'ї.

Таким чином, формально спрямована на посилений захист материнства норма де-факто порушує права чоловіків-опікунів, адже відсутність аналогічної норми для них позбавляє дитину права на належний догляд з боку свого основного піклувальника. Ця колізія створює ситуацію, коли права матері й чоловіка-опікуна не є рівними, попри вимогу рівності, закріплену в Конституції України.

Окрема проблема – неналежний доступ до медичних послуг, що згідно зі стандартами Європейського комітету із запобігання катуванням (СРТ) є однією з критичних зон прав людини в місцях несвободи. Недостатній рівень медичного обслуговування впливає на всі категорії ув'язнених, однак найбільш гостро – на жінок і ЛГБТКІ+ осіб.

Жінки частіше потребують медичних послуг, пов'язаних з репродуктивним здоров'ям, гінекологічними станами, наслідками насильства тощо.

Для трансгендерних осіб ключовими потребами є безперешкодний доступ до гормональної терапії та консультацій ендокринолога, належна підтримка психічного здоров'я, а також забезпечення медичної допомоги відповідно до затверджених міжнародних протоколів.

В Україні жоден нормативний акт не гарантує продовження гормональної терапії для осіб, які вже отримували її на волі. Це порушує не лише Правила Нельсона Манделі, але й загальні стандарти права на охорону здоров'я. Крім того, відсутність медичного забезпечення інколи призводить до неконтрольованих спроб ув'язнених самостійно отримувати або припиняти гормональне лікування, що створює значні ризики для здоров'я.

Одним із системних елементів забезпечення прав людини в пенітенціарній сфері є психологічна підтримка. Проте на практиці психологічні служби установ часто перевантажені, не

мають спеціальної підготовки щодо роботи з ЛГБТКІ+ особами, зосереджені на формальних оцінках, а не на реальній допомозі, не застосовують міжнародних методик оцінки вразливості.

Трансгендерні ув'язнені є групою з підвищеним ризиком психічних розладів, спричинених: дисфорією статі; ворожим ставленням з боку інших ув'язнених; ізоляцією; забороною або неможливістю продовжувати гормональну терапію.

У багатьох випадках ізоляція застосовується під приводом «захисту», хоча вона підвищує ризик депресивних і посттравматичних розладів, збільшує ймовірність суїцидальних намірів, порушує міжнародні стандарти заборони тривалої одиночної камери.

Одним із ключових аспектів забезпечення прав людини в пенітенціарній системі є гарантія особистої безпеки ув'язнених, що прямо передбачено у статті 10 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК), Правилами Нельсона Манделі, Європейськими тюремними правилами та практикою ЄСПЛ. Проте організаційні механізми, що діють в Україні, здебільшого не відповідають цим стандартам.

Трансгендерні та ЛГБТКІ+ особи часто потрапляють в одиночні камери або карцери під приводом захисту від агресії інших ув'язнених. Проте міжнародні стандарти чітко вказують, що ізоляція не може застосовуватися як засіб захисту від насильства, якщо є інші альтернативні механізми (розміщення в безпечних відділеннях, переведення в окремі блоки тощо).

Європейський комітет із запобігання катуванням зазначає, що тривала ізоляція призводить до погіршення психічного здоров'я, підвищення рівня тривоги й депресії, суїцидальних думок, руйнування соціальних навичок, знеособлення людини.

В умовах українських установ ізоляція часто не є тимчасовим заходом, а перетворюється на довготривалу практику, що суперечить як Правилам Манделі, так і ст. 3 Європейської конвенції з прав людини. За відсутності чітких процедур реагування факти насильства щодо ЛГБТКІ+ осіб та жінок (у тому числі сексуального) нерідко замовчуються, не фіксуються в журналах подій, не передаються до органів досудового розслідування, кваліфікуються як «конфлікти

побутового характеру», завершуються дисциплінарними стягненнями проти самої жертви. Це є прямим порушенням ст. 28 Конституції (право на повагу до гідності) та ст. 3 Конвенції ООН проти катувань. Відсутність ефективної системи повідомлення і реагування створює атмосферу безкарності, яка стимулює подальші порушення.

Працівники установ виконання покарань та слідчих ізоляторів є ключовою ланкою в реалізації прав людини, адже вони щодня взаємодіють з ув'язненими. Однак дослідження у сфері пенітенціарної педагогіки України показують, що: персонал орієнтується на власні уявлення про «норму»; рівень гендерної та культурної компетентності низький; працівники не завжди розуміють, що дискримінація належить до неприпустимих практик; відсутні механізми професійної відповідальності за упереджене ставлення. Це формує ситуацію, коли порушення прав ЛГБТКІ+ або жінок може відбуватися непомітно, під виглядом «звичайних службових процедур».

У науковій літературі та правозахисній практиці встановлено, що рівень цивілізованості та демократичності держави значною мірою визначається тим, як вона поводить себе з найбільш вразливими групами населення, зокрема з особами, позбавленими волі. Пенітенціарна система – це своєрідний «лакмусовий папірець» для виявлення справжнього, а не декларативного рівня поваги держави до прав людини.

Гендерна рівність у цьому контексті має розглядатися як індикатор рівності перед законом, тест на відповідність міжнародним стандартам прав людини, критерій гуманізації кримінально-виконавчої політики, засіб забезпечення безпеки, соціальної стабільності та ресоціалізації ув'язнених. Якщо система виконання покарань не здатна гарантувати рівність за ознаками статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, вона є неконкурентною щодо стандартів Ради Європи та Європейського Союзу. Гендерна нерівність і дискримінаційні практики в місцях несвободи мають глибокі негативні наслідки для процесу ресоціалізації осіб, що відбувають покарання.

Дискримінація, стигматизація, ізоляція та відсутність підтримки погіршують психічний стан, створюють хронічний

стрес, сприяють формуванню травматичного досвіду, збільшують ризик самогубства або самоушкодження. Психологічна дестабілізація є одним із чинників рецидиву.

Особи, які зазнали дискримінації в місцях несвободи, після звільнення втрачають довіру до держави, уникають взаємодії із соціальними службами, не звертаються за медичною або юридичною допомогою. Це формує «замкнене коло» маргіналізації.

Висновки. Для приведення української пенітенціарної системи у відповідність до європейських стандартів необхідно здійснити низку комплексних змін, а саме: 1) внести зміни до ст. 83 КК України, передбачивши можливість звільнення від покарання незалежно від статі, якщо особа є єдиним опікуном малолітньої дитини. Це забезпечить реалізацію принципу рівності, закріпленого у ст. 24 Конституції України; 2) доповнити Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, Правила внутрішнього розпорядку СІЗО та Закон України «Про попереднє ув'язнення» спеціальними нормами щодо ЛГБТКІ+ осіб, що дозволить створити безпечні та недискримінаційні умови утримання ЛГБТКІ+ осіб, підвищить відповідальність адміністрацій установ та сприятиме виконанню міжнародних стандартів у сфері прав людини; 3) врегулювати питання медичного забезпечення трансгендерних осіб, включно з обов'язковим продовженням гормональної терапії; 4) розробити підзаконні акти, які деталізували б механізми реалізації нових норм.

Тільки за умови таких змін українська система виконання покарань зможе відповідати вимогам гуманності, демократичності та верховенства права – принципам, що становлять ядро сучасної європейської правової моделі.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Мінімальні стандартні правила поведіння з в'язнями (Правила Нельсона Манделі): резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 17.12.2015 р. № 70/175.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text(дата звернення: 09.01.2026).

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

4. Застосування Правил Нельсона Мандели під час чутливих з позицій прав в'язнів процедур діяльності ДКВС України : навчальний посібник / за ред. А. О. Галая. Чернігів : Пенітенціарна академія України, 2025. 108 с.

Anishchenko V.,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Formation and
Development Professional Competence of the Personnel of the State
Criminal and Executive Service of Ukraine,
Institute of Professional Development,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5062-3789;

Olefir L.,

PhD in Law, Associate Professor of the Department of Formation and
Development Professional Competence of the Personnel of the State
Criminal and Executive Service of Ukraine,
Institute of Professional Development,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4565-8968;

Yevseienkov T.,

Senior Lecturer of the Department of Formation and
Development Professional Competence of the Personnel of the State
Criminal and Executive Service of Ukraine,
Institute of Professional Development,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0801-3490

GENDER EQUALITY AND PROTECTION OF THE RIGHTS OF LGBTQI+ PERSONS IN THE PENITENTIARY SYSTEM OF UKRAINE: REGULATORY ISSUES AND INTERNATIONAL STANDARDS

The article examines the problem of gender equality and non-discrimination in the Ukrainian penal system, focusing on the situation of women, male caregivers,

and LGBTQ+ persons in places of detention. It highlights the contradiction between the constitutionally proclaimed principle of equality and penitentiary practice, which is still based on the model of a "standard prisoner" and fails to address the specific needs of vulnerable groups. Special attention is given to the gender-asymmetric nature of Article 83 of the Criminal Code of Ukraine, which allows exemption from punishment only for mothers of young children, disregarding fathers as primary caregivers, as well as to the absence of special regulations for LGBTQ+ persons in penitentiary legislation.

The purpose of the article is to assess national legislation and practice in the light of international standards, including the Nelson Mandela Rules, the European Prison Rules, and the case law of the European Court of Human Rights, and to formulate proposals for aligning Ukrainian law with the principles of gender equality and non-discrimination. Drawing on international experience from Canada, EU countries, and the United States, the article substantiates the need to introduce gender-neutral grounds for parental exemption from punishment, to develop special procedures for the placement and protection of LGBTQI+ prisoners, and to ensure access to medical and psychological care, including continuity of hormone therapy for transgender persons. It concludes that these reforms are essential for Ukraine's European integration and compliance with Council of Europe and EU standards.

Key words: places of detention, human rights, counteracting violence, international standards, gender equality, non-discrimination, convicts, penitentiary system, protection from torture, medical care.

References

1. Ukraine (1996), *Constitution of Ukraine* : Law of Ukraine dated 28 June 1996 No. 254k/96-VR, *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, № 30, Art. 141.
2. United Nations General Assembly (2015), *United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules)* : Resolution No. 70/175, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text (accessed 9 January 2026).
3. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine* : Law of Ukraine dated 5 April 2001 No. 2341-III, *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, № 25–26, Art. 131.
4. Halai, A. O. (Ed.) (2025), *Application of the Nelson Mandela Rules in sensitive situations of prison service activities of the State Criminal-Executive Service of Ukraine*, Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv.

Дата першого надходження статті до видання: 13.01.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.01.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 01.06.2026.